

Darvas Ágnes: Elmélet – kutatás – gyakorlat

Recenzió – Fábíán, Gergely (szerk.); Hegyesi, Gábor (szerk.); Budai, István (szerk.); Héderné, Berta Edina (szerk.); Kozma, Judit (szerk.); Szöllösi, Gábor (szerk.); Talyigás, Katalin (szerk.): *A szociális munka elmélete és gyakorlata*. 7. kötet: Tudományos gondolkodás és kutatás a szociális munkában. Budapest, Magyarország: MTA Szociológiai Bizottsága Szociális Munka Albizottság (2020), 539 p. ISBN: 9789638302557

Az MTA Szociológiai Tudományos Bizottság Szociális Munka Albizottság első kiadványa 2021 elején jelent meg. Egyelőre a hatalmas vállalás első kötetét olvashatjuk digitális formában. Ezt egy második kötet fogja hamarosan követni.

A most megjelent munka a Szociális munka elmélete és gyakorlata sorozat utolsó, lezáró kötete. A szakma „nagy öregjének számító” sorozat első négy kötete gyors egymásutánban a 90-es évek közepén, a képzés kezdeti időszakában jelent meg és az azokban olvasható, elsősorban klasszikus nemzetközi tanulmányok azóta is alapművei a szociális munka elmélet oktatásának. A szociális munka adminisztrációjával foglalkozó 5. kötet körülbelül 10, az oktatás kérdéseivel foglalkozó csaknem 20 év után követte az előzőeket. Most, csaknem 30 év után, ha egyelőre kezünkben nem is tarthatjuk, de olvashatjuk az alapismeretek nyújtását célzó sorozat záró, 7. kötetének első részét, ami műfajában jelentősen különbözik az első négy alapkötettől. Nem a szakma klasszikusainak munkáit gyűjti össze, hanem azt mutatja be hogyan gondolkodik a szakma ma Magyarországon a szociális munka kutatásról, hogyan próbálja felkészíteni a leendő szakembereket tudományos és kutatási feladatokra, hogyan gondolkodik, kutat itt és most a szociális munka kutatója.

A főszerkesztők – Fábíán Gergely és Hegyesi Gábor – és a szerkesztőbizottság – B. Erdős Márta, Budai István, Héderné Berta Edina, Kozma Judit, Szöllösi Gábor és Talyigás Katalin – szeretnék „*ezzel a kötetel a szociális munka akadémiai rangját is kifejezni*” (1.old.). Olyan anyag összeállítását célozták, mely „*igazi hiánypótló a magyar oktatásban. Az ugyanis nem csak hagyományos értelemben vett módszertani segédanyagnak készül – bár némileg ezt a célt is szolgálja – hanem a szociális munka mindennapi gyakorlatának megismerési és elemzési technikái, beavatkozási tevékenysége és a standard társadalomtudományi kutatási módszerek között keres és kínál átjárást. Ebben az értelemben a szociális munka egyrészt tárgya a kutatásnak, másrészt azonban – reményeink szerint – a szociális munkás aktív használója, vagyis alanya is a kutatási módszereknek mindennapi munkája során*” (2.old.).

Az ismertetés kereteit meghaladná és így nem is célja a kötetben megjelent 21 tanulmány részletes bemutatása és elemzése. A következőkben elsősorban arra törekszem, hogy áttekintést adjak arról, mire számíthat az olvasó, milyen ismereteket kaphatunk ennek az igen terjedelmes és a digitális jellegéből adódóan kissé nehezen „forgatható” anyagnak segítségével.

A megjelent kötet és a hamarosan megjelenő folytatás tematikájában négy szempont érvényesül, ennek alapján négy nagyobb fejezetbe rendezték az írásokat.

Az 1. szempontot megjelenítő 1. fejezet (szerkesztők Fábíán Gergely és Hegyesi Gábor) a téma általános közelítését célozza. Alapkonceptiója, „*hogyan bemutassa a hallgatóknak a tudományos gondolkodás és kutatás megjelenését, térnyerését, szerepét, jelentőségét és különféle megközelítési módjait a szociális munkában*” (4.old.). A fejezet tanulmányai betekintést

nyújtanak korszerű elméleti és kapcsolódó kutatási irányzatokról – feminizmus, szociál-ökológia, interpretatív fenomenológia. Áttekintést kaphatunk a szociális munkában meghatározó jelentőségű értékelő kutatások elméleti alapvetéseiről és konkrét módszereiről, valamint megismerhetjük egy kvalitatív kutatás szakmát, mindennapi gyakorlatot befolyásoló kérdéseit. A fejezet felvezető tanulmánya egy, a szerzők véleménye alapján a szociális munka gyakorlatára is értelmezhető kutatási stílus, attitűd (a kérdés megítélése a nemzetközi szakirodalomban is sokféle), a részvételi akciókutatás kérdéseit tárgyalja, nem titkoltan – és egy ilyen jellegű kötetben kissé rendhagyó módon – vitaindító szándékkal. A fejezetben olvashatunk egy kutatás-etikai kérdésekkel foglalkozó írást is.

A 2. szempont szerint összeállított 2. fejezet (szerkesztők Héderné Berta Edina és Kozma Judit) *„a kutatás sokféle lehetőségét a szociális munka beavatkozási szintjei szerint mutatja be”* (2.old.). Sokszínű és az olvasó előzetes kutatómódszertani felkészültségére különböző mértékben építő tanulmányokat találunk ebben a részben. Az esetmunka, a közösségi munka, valamint a szakmaközi együttműködések mentén ismerkedhetünk módszertanokkal és kutatási eszközökkel. Kevésbé kötődnek egy-egy meghatározott beavatkozási szinthez, de izgalmas és a szociális munka kutatásban korszerű módszertanokat és kapcsolódó elméleti kérdéseket ismerhetünk meg a narratív módszerekkel, a tartomelemzés kérdéseivel, a fókuszcsoportok jelentőségével, a kapcsolatháló-elemzés, a kapcsolathálózatok vizsgálatának módszertani típusaival, eszközeivel foglalkozó tanulmányokból.

A 3. szempont figyelembevételével szerkesztett 3. fejezet (szerkesztők Budai István és Szöllősi Gábor) *„a kutatás helyét és szerepét a szociális munkások képzésében, illetve a tudományosan gondolkodó és kutatni képes szociális munkások képzésének pedagógiai módszertani lehetőségeit járja körbe”* (4.old.). Az itt olvasható tanulmányok a képzésekkel összefüggő kérdéseket sokrétűen közelítik. Olvashatunk kutatási eredményeket a hazai képzések monitoring vizsgálatáról, szakmai párbeszéd és a kutatómódszertani kurzusok tartalmát elemző közelítés alapján a kutatás szerepéről és a kutatómódszertani oktatás jellegzetességeiről. Megismerhetjük a terepmunka és a kutatótáborok képzésben betöltött szerepét és jelentőségét. Egy külföldi képzést bemutató tanulmány erejéig arról is képet alkothatunk miben tér el, pontosabban, hogy épülhet egymásra az alap és a mesterképzés kutatómódszertani vonulata. Ebben a fejezetben kap szerepet a reflektivitás szakmai jelentősége, kvalitatív kutatásokban játszott szerepe, valamint az az oktatási tapasztalat, ami a reflektivitás „megtanulását” segítheti. Témájában fontos, de a fejezet tematikájához lazábban kapcsolódik a szociális munka gyakorlata kutatásának kérdéseiről szóló áttekintés.

A még megjelenésre váró második kötet (szerkesztők B. Erdős Márta és Talyigás Katalin) tartalmazza majd a 4. szempont – a szociális munka problématerületei szerinti megközelítés – alapján válogatott írások újabb 7 fejezetbe rendezett körét.

A recenzió tárgyát képező első kötetben szereplő tanulmányok többsége eredeti, máshol még meg nem jelent tanulmány. A szerzők meghatározó része a hazai felsőoktatási intézmények oktatói közül kerül ki, néhányan nagyobb közigazgatási szervezetek, illetve alapítványok munkatársai, valamint külföldi egyetemek oktatói, doktori képzésének hallgatói. A kötet lektorai – Bányai Emőke, Kozma Judit és Szoboszlai Katalin – szintén a hazai képzések meghatározó képviselői.

Kinek szól a kötet? A kötet szerkesztői – ahogy az már a bevezetőből idézett részletekből is kiderül – elég tágra nyitják a kört. A hallgatóktól és a gyakorló szociális munkásoktól, az oktatásban közvetlenül résztvevő kollégákon keresztül az akadémiai közösség, a tudomány képviselőit egyaránt el szeretnék érni. Ennek megfelelően a kötetben egyaránt találunk elméleti kérdéseket tárgyaló, elméleti-vitaindító, részletes módszertani ismereteket nyújtó, mindennapi szakmai gyakorlatokat bemutató, külföldi kitekintésre lehetőséget adó, és közvetlen oktatási szempontokat mérlegelő írásokat is. Így mindenki kedvére böngészhet a digitálisan olvasható 500 oldalon, meg fogja találni az őt érdeklő anyagokat, illetve a képzésben oktatók számára jó gyűjtemény lehet a képzési anyagok kiválasztásához. Legkevésbé a gyakorló szakemberek vannak megszólítva ezzel a kötettel. Ahhoz képest, hogy a szerzők jelentős része maga is részese a közvetlen praxisnak és ezzel párhuzamosan a felsőfokú oktatásnak is, viszonylag kevés olyan tanulmány olvasható ebben a kötetben, ami a mindennapi szociális munka gyakorlatba történő közvetlen visszacsatolást, hasznosítást célozza. A szociális munka kutatás sajátossága – ahogy azt McDermott negyed százada megfogalmazta – viszont éppen ez: a szakmai munka értelmezése és értése, a helyzetek kritikus elemzése, a szolgáltatások, beavatkozások fejlesztése, az ügyfelek – kiemelten a kirekesztett csoportokhoz tartozók – ebbe a folyamatba történő bevonása és mindezzel az ügyfelek helyzetének javítása. (MCDERMOTT 1996) Ismerve a még megjelenésre váró negyedik fejezet tematikáját, valószínűleg ez a hiányérzet csökkeni fog, és a szerzők köre is bővül a közvetlen gyakorlatban tapasztalt, terepen dolgozó kollégákkal.

A kötet bevezetése és a kötet több tanulmánya is igen kritikus a szociális munka kutatás hazai helyzetének értékelésében és a képzések ebben nyújtott szerepének megítélésében. Ezzel együtt (vagy ezzel szemben) a kötet tanulmányai arra utalnak, nem hiányoznak a hazai kutatási gyakorlatból az értő és korszerű elméleti és módszertani háttérű kutatások. A kötetben felsorakoztatott sokszínű tudás mindenképpen biztató a szakma tudományos színvonalának alakulását tekintve. Meg kell azonban jegyezni, hogy ez elsősorban kvalitatív módszertani sokszínűséget jelent, kvantitatív közelítések csak elvétve jelennek meg néhány tanulmányban. A 'kemény' és 'lágú' módszerek alkalmazásában mintha most az utóbbiak kizárólagosságánál tartanánk. Miközben talán már konszenzusos a hazai megközelítésekben is az, amire B. Erdős Márta utal egy 2019-es tanulmányában: „Kvantitatív vagy kvalitatív? Kvantitatív és kvalitatív!” (B. ERDŐS 2019:66). Így egy olyan szerkesztett kötet, aminek célja a leendő szociális munkás szakemberek gyakorlati munkát megértő és fejlesztő kutatásokra történő felkészítése, nem nélkülözheti a kvantitatív kutatási módszerek és a kvantitatív-kvalitatív módszerek összehangolt alkalmazására irányuló ismereteket.

Az nem egészen világos a kötet alapján, hogy a szerkesztők pontosan hogyan értelmezik a szociális munka kutatás fogalmát. Ilyen szempontból a kötet címe is félrevezető, nem a szociális munka kutatást jelöli témájaként, hanem a kutatást a szociális munkában. A szociális munka kutatás mibenlétét, területeit, céljait, a kutató lehetséges szerepeit, a kutatások hasznosításának lehetőségeit az olvasónak magának kell végig gondolnia. Az általános képet a már idézett B. Erdős tanulmányból vett idézettel a bevezetésben megfogalmazzák a szerkesztők, de az abból következő sajátosságokat, módszertani kérdéseket vagy akár képzési feladatokat nem fejtik ki. „A szociálismunka-kutatás ... elválaszthatatlan a szociális munka problématerületeitől, a problémamegoldó folyamatoktól, az értékeléstől, és a szociális programok, szolgáltatások fejlesztésétől. Ahogyan maga a terület is transzdiszciplináris, azaz a problémamegoldás érdekében egységbe olvaszt különböző elméleti területeket, sőt a módszereket, a gyakorlatot is, úgy a szociálismunka-kutatás is transzdiszciplináris, mind szemléletében, mind pedig

módszereiben. A makroszintű társadalmi változások értelmezésének készségén túl az eltérő kultúrák, a kommunikációs mintázatok és szokások, a közösségi-családi kapcsolatok, a személyes életút vizsgálata komoly kutatói felkészültségeket és ráfordításokat, időt és energiát követel meg, amelyekért azonban bőven kárpótolja a kutató szociális munkást az otthonosság élménye. Ezek a kutatások ugyanis már arról a világról szólnak, amelyben élünk és dolgozunk, azokról a nehézségekről és eredményekről, amikkel mi magunk is nap mint nap találkozunk. Így a kutatás valóban a praxist fogja segíteni, és ez az új tapasztalat elvezethet a két terület – praxis és kutatás – jelenleginél sokkal szorosabb kapcsolatához.” (B. ERDŐS 2019: 59)

A szerteágazó területeket felölelő, és így más-más elméleti alapot és módszertani jártasságot igénylő feladatokhoz elengedhetetlen a kutatói érdeklődés és a kutatói gondolkodás képessége. A felkészítésnek ki kell terjednie a kutatások kritikus értésére, azok mindennapi gyakorlatban történő hasznosításának formáira és lehetőségeire, valamint magára a kutatási gyakorlatra, a kutatói szerepre. A szerkesztők célja azonban nem egy előzetesen kialakított és a szociális munka kutatásának elméleti és módszertani kérdéseit és azok gyakorlati megvalósítását bemutató építkezéssel alapuló szerkesztett tankönyv volt, inkább napjaink hazai elméleti-kutatási gyakorlata sokszínűségének bemutatására törekedtek. Ennek háttérében részben a sokféle cél és célközönség, ezen belül az „*akadémiai rang*” kifejezésének szándéka állhat. A kötet elkészült és a benne szereplő írások, tanulmányok közül ki-kik tudja választani a számára fontosat, az őt érdeklőt, az oktatásban jól használhatót, a tanulásban hasznosat. A bevezetőben vállalt feladat azonban még legfeljebb csak részben van megoldva, és a következő lépés nem kerülhető meg. Szükség van egy olyan hazai kézikönyvre, amely hallgató, szakember, kezdő kutató számára egyaránt élvezhető és hasznosítható módon foglalja össze a szociális munka kutatásának elméleti és módszertani ismereteit.

B. ERDŐS MÁRTA (2019): A kutatómunka jelentősége a szociális munka hivatássá válásában. SZOCIÁLIS SZEMLE 12: 1–2 pp. 58–76.

MCDERMOTT, FIONA (1996) Social work research: Debating the boundaries, Australian Social Work, 49:1, 5–10.